

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXIX
2023

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași), Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely (Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași), Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române (Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Antal Lukács (București), Ion Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra), Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalari (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în exclusivitate autorilor.

Coperta I: Constantin Diamandi, ministru plenipotențiar al României la Paris, sosind la Palatul Élysée (L'illustration, 8 ianuarie 1927, imagine din col. Adrian-Bogdan Ceobanu)

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Ana Honcu, <i>Initiative édititaire des femmes dans les provinces de Dacie et Mésie Inférieure (Ier-IIIe siècles apr. J.-C.)</i>	7
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, <i>New data on the salt resources from Ocna Dejului-Sic-Cojocna-Gherla area in Roman Dacia</i>	19
Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, <i>Moartea „ducelui Valahiei”: situația din Moldova în informațiile Casei de Habsburg din vara anului 1496</i>	27
Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>Rebellion and Peace: The paths for conflict resolution in Huguenot and Catholic propaganda during the French Wars of Religion</i>	33
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Mormintele Cantacuzinilor moldoveni (secolele XVII-XIX)</i>	55
Ștefan Lemny, <i>Istoria ca o poveste: Istoria Imperiului Otoman de Cantemir</i>	83
Petronel Zahariuc, <i>Contribuții la istoria familiei Balș în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, după testamente și foi de zestre</i>	95

Ștefan S. Gorovei, <i>Heraldica teritorială – manifest de putere?</i>	123
Laurențiu Rădvan, <i>Din consecințele Regulamentului Organic: înființarea Eforiei orașului Iași și alegerea primilor săi membri</i>	139
Simion Câlția, <i>Practici științifice și norme sanitare în regulamentele Laboratorului comunal chimico-bacteriologic al Bucureștiului</i>	157
Claudiu-Lucian Topor, <i>Carsten Nielsen and his “controversial” agreements in Romania (1915). Files re-opened in Nazi Germany</i>	169
Iana Bălan, <i>Ofensiva Brusilov: catalizator al negocierilor și al intrării României în război? Câteva ipoteze istoriografice</i>	191

Adrian Vițalaru, <i>Strategic interests and economic cooperation. The beginning of trade relations between Romania and Poland (1920-1921)</i>	207
Ionel Doctoru, <i>„Vrem Ambasadă la Paris!” – Demersurile autorităților române pentru modificarea statutului Legației din capitala Franței (1926)</i>	221
Daniela Popescu, <i>Educație, școli și propagandă în cadrul grupului etnic german din România (1940-1944)</i>	235
Vasile Ungureanu, <i>Le diplomate Alexandru Paleologu</i>	249
Ciprian Nițulescu, <i>Între stema regală și steaua roșie. Aspecte privind personalul diplomatic al României (1947-1952)</i>	263
Iulian Moga, <i>Mama Gabrieli, the contemporary confessor of Georgia</i>	297
Andi Mihalache, <i>Despre tăcere și noile abordări din studiile culturale</i>	311

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	339
Alexandru Vulpe, <i>Protoistoria României</i>, ediție îngrijită de Radu Băjenaru, București, Editura Academiei Române, 2020, 308 p. (Bogdan-Ștefan Novac); Irina Nemțeanu, <i>Ipostaze ale locuirii comunităților evreiești din Moldova (1775-1930)</i>, București, Editura Simetria, 2022 (Tudor Gaiță); Andreea Pop, <i>Arhitectura de veci în România. Cimitire, mausolee, edificii funerare în spațiul extracarpatic (1830-1939)</i>, București, Editura Patrimonia, 2021, 224 p. (Ioan Grămadă); <i>Servitorii Statului: funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830-1948)</i>, coord. Judit Pál, Vlad Popovici, Andrei Florin Sora, Cluj-Napoca, Mega, 2022, 452 p. (Dan-Alexandru Săvoaia); <i>Elita românească și itinerariile modernității. Omagiu Profesorului Mihai Cojocariu</i>, coord. Cristian Ploscaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 555 p. (Ion Cârja); <i>Identitățile Chișinăului: Strada 31 August 1989</i>, coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu, Chișinău, 2023, 249 p. (Mihai Anatolii Ciobanu); Paul Brummell, <i>Diplomatic Gifts. A History in Fifty Presents</i>, London, Hurst&Company, 2022, 423 p. (Adrian-Bogdan Ceobanu); James Stourton, <i>British Embassies. Their Diplomatic and Architectural History</i>, photographs by Luke White, London, Frances Lincoln Publishers, 2017, 352 p. (Adrian-Bogdan Ceobanu); Norman Stone, <i>Primul Război Mondial. O scurtă istorie</i>, București, Editura Litera, 2023, 256 p. (Andrei Chirilă); Diana Preston, <i>Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică</i>, București, Editura RAO, 2022, 473 p. (Andreea Ioana Ursulescu).	
<i>Abrevieri</i>	361

Recenzii și note bibliografice

Alexandru Vulpe, *Protoistoria României*, ediție îngrijită de Radu Băjenaru, București, Editura Academiei Române, 2020, 308 p.

Volumul *Protoistoria României* (în continuare *Protoistoria*) poate fi încadrat în categoria lucrărilor de macroistorie. Această carte își propune să fie o sinteză, într-o viziune proprie, caracteristică personalității lui Alexandru Vulpe. Poziționat între arheologie și istorie (p. 270), acesta a avut abilitatea de a cuprinde și analiza o arie vastă a temelor privind pre- și protoistoria României. Ceea ce surprinde nu este cantitatea de date istorico-arheologice prezentate, ci capacitatea de selectare și ordonare a acestora într-un mod coerent și ușor de înțeles. Astfel de lucrări urmăresc anumite modele și tendințe generale, care stau la baza schimbărilor structurilor sociale pe termen lung. Nu detaliile specifice sunt importante aici, ci prezentarea etapelor istorice într-un mod general.

Această macrotopografie a unității geomorfologice descrisă ca „spațiul carpato-danubian” (p. 34) cuprinde un segment cronologic semnificativ din istoria acestui spațiu, pornind de la descoperirile atribuite neoliticului și ajungând la „începuturile istoriei”, etapă reprezentată de a doua epocă a fierului. Este o privire cuprinzătoare a schimbărilor culturale și a posibilităților de cunoaștere a acestor perioade, pornind de la înțelegerea proceselor sociale, economice și spirituale. Spațiul de lucru, corespunzător cu aria în care și-a desfășurat activitatea de cercetare arheologică, devine un spațiu al ideilor pe teme istorico-arheologice. Ne oferă o anumită distanță în privința schimbărilor de paradigmă și a metodelor utilizate în cercetarea arheologică, punându-ne în fața unor întrebări sincere, în căutarea unor explicații pentru ceea ce autorul numește „mituri istorice” (p. 268). În încercarea de a „obiectiva cât mai mult interpretarea datelor arheologice” (p. 171), autorul se arată precaut în afirmații. Nu putem vorbi despre aceste perioade istorice într-un mod absolut sau categoric, ci trebuie să luăm în considerare factorul de probabilitate în interpretarea și înțelegerea lor (p. 143). Deoarece descoperirile arheologice sunt adesea fragmentare și incomplete, există întotdeauna o anumită măsură de incertitudine în reconstituirea anumitor cadre din istorie și a vieții din trecut. Astfel, în prezent, față de momentul primelor sinteze istorico-arheologice, ne concentrăm mai mult pe evaluarea probabilității diferitelor ipoteze și interpretări, pe baza evidențelor disponibile.

În acest mod am perceput volumul *Protoistoria*. Este o lucrare ajunsă la maturitate, care convinge prin modul precaut de analiză a datelor arheologice și a surselor scrise. Nu e o carte impersonală, împânzită de date terne, ci din contra, lucrarea, susținută de efortul editorului, pune în valoare personalitatea marcantă a autorului în plan științific, prin erudiția și cunoștințele sale (p. 9).

Apărută în toamna anului 2020, cartea a fost prezentată la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române în data de 1 iulie 2021, în contextul comemorării Profesorului Alexandru Vulpe, împlinindu-se 90 de ani de la nașterea sa¹. Volumul a beneficiat de o primă recenzie realizată de Erwin Gáll, publicată în „Oktatás Erdélyben – az elméletől a

¹ <https://iabvp.ro/prezentare-carte-protoistoria-romaniei/> (consultat: 04.11.2023).

gyakorlatig, a középkortól a 20 századig” (2021)². Într-un context similar, în 2020 este publicat și volumul colectiv *Objects, Ideas and Travelers*, un omagiu adus activității de arheolog a lui Alexandru Vulpe, integrând în paginile sale 30 de publicații științifice a peste 50 de specialiști din domenii și spații diverse³. Astfel de inițiative au rolul să consolideze, să extindă rețeaua academică și să realizeze o serie de dialoguri intergeneraționale între cercetători, studenți și specialiști, toate acestea contribuind la dezvoltarea domeniului.

Publicarea sub numele autorului a *Protoistoriei* se datorează efortului apreciabil depus de cel care a editat și îngrijit acest volum, anume Radu Băjenaru. Editorul a cunoscut îndeaproape „calea sinuoasă a acestei cărți”, principiile realizării ei și „o parte din frământările, indeciziile și îndoielile autorului” (p. 9). A fost o muncă de aproape patru ani, în care animat de speranța că această carte va reflecta „măcar o parte din dorințele” Profesorului Alexandru Vulpe, a căutat să valorifice ideile creionate de autor. *Prefața* cărții reprezintă o cheie importantă în citirea acestui volum, care nu doar că ne oferă o imagine complexă despre mediul de formare (p. 9-11, 17-18), activitatea științifică, și ariile de interes ale autorului (p. 19-30), dar care explică procesul de construire și „armonizare” a textelor ce alcătuiesc acest volum (p. 11-16). Astfel, editorul pune în valoare afirmațiile autorului prin care textul de față „nu este un simplu compendiu, ci constituie tratarea epocilor preistorice într-o viziune proprie” (p. 31).

Revenind la momentul cristalizării ideii volumului, pentru Alexandru Vulpe alcătuirea unei lucrări care să adune principalele sale realizări pe plan profesional („a preocupărilor timp de o viață”) este un demers firesc în carieră odată ajuns „la o vârstă respectabilă”. O astfel de decizie a exclus existența unor alte variante, poate mai accesibile publicului interesat, referindu-se aici la realizarea unui *compendiu* (așa cum se voia inițial) sau o *culegere de studii*. A fost un proces de creație îndelungat, în care Alexandru Vulpe și-a dedicat mult timp creionării unei forme potrivite de a prezenta lucrurile. Este, de asemenea, un răspuns în urma activității de coordonator al primului volum din tratatul de *Istoria Românilor*. În *Introducere* explică dezacordul față de „concepția acestui proiect”, care a dus la „minimizarea diversității punctelor de vedere”, în încercarea de a uniformiza imaginea despre aceste perioade (p. 32).

Volumul *Protoistoria* este alcătuit dintr-o serie de texte redactate aproximativ în perioada 2001-2016, în mare parte nevalorificate, rămase în „computerul profesorului” (p. 12). Însă cunoscute publicului sunt subcapitolele publicate în tratatul de *Istoria Românilor*, volumul I. Cei care au audiat cursurile și au participat la seminarele Profesorului Alexandru Vulpe vor recunoaște unele idei și formulări. La completarea anumitor teme prezente în text și echilibrarea unor capitole editorul a adăugat acestora alte studii și articole relevante (p. 15).

Volumul este împărțit în șase capitole: *Introducere* (p. 31-47), *Preliminarii* (p. 49-63), *Epoca Metalelor* (p. 65-142), *Începuturile Istoriei. Dacia înainte de romani* (p. 143-251) și

² https://www.academia.edu/80906405/G%C3%A1ll_E_Alexandru_Vulpe_Protoistoria_Rom%C3%A2niei_Edi%C8%9Bie_%C3%AEngrijit%C4%83_de_Radu_B%C4%83jenaru_Editura_Academiei_Rom%C3%A2ne_Bucure%C8%99ti_2020_308_oldal_Erd%C3%A9lyi_%C3%89vsz%C3%A1zadok_A_Kolozsv%C3%A1ri_Magyar_T%C3%B6rt%C3%A9neti_Int%C3%A9zet_%C3%89vk%C3%B6nyve_VI_2021_409_412 (consultat: 07.11.2023).

³ *Objects, Ideas and Travelers. Contacts between the Balkans, the Aegean, and Western Anatolia during the Bronze and Early Iron Age – Volume to the Memory of Alexandru Vulpe Proceedings of the Conference in Tulcea, 10-13 November, 2017*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Aus dem Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Heidelberg, ed. de Joseph Maran, Radu Băjenaru, Sorin-Cristian Ailincăi, Anca-Diana Popescu și Svend Hansen, vol. 350, Bonn, Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2020, 578 p.

Epilog (p. 253-270), structurate la rândul lor în subcapitole. Lucrarea este însoțită la final de o complexă listă bibliografică (p. 271-305), în care autorul a încercat să aducă la zi informații, selectând cât mai multe lucrări și studii recente.

Astfel, revin la ideile menționate în primul paragraf, despre macroistorii și necesitatea lor în societate. Este esențial ca ideile și cercetările incluse într-o macroistorie să fie înțelese și apreciate de către un public larg, păstrând totuși un anumit grad de rigurozitate academică. Macroistoriile au, de asemenea, foarte mult de oferit studiilor în viitor, deschizând noi orizonturi de cercetare și poate de evadare din categorii și paradigme învechite. Pentru macroistoric, așa cum evidențiază și Sohail Inayatullah⁴, anumite schimbări culturale pot fi explicate în cadrul anumitor structuri: *biologice*, prin evoluția speciei și schimbările care apar în cadrul mediului natural; *epistemologice*, reflectate de posibilitățile de interpretate și paradigmele de lucru; *tehnologice* și *economice*, prin care anumite transformări pot fi explicate înțelegând nevoile de bază și creșterea a societății respective. Astfel, am căutat evidențierea acestor structuri în cadrul textului de față, exprimate direct de autor sau prezente implicit.

Pornind de la afirmația autorului în care „orice civilizație este legată de trecut, independent sau indiferent de relațiile directe sau indirecte cu alte civilizații...” (p. 34), observăm că mediul natural lasă anumite amprente, care pot explica asemănările („inevitabila relație genetică”) sau particularitățile „psihologice” și „lingvistice” ale diferitelor grupuri etnice sau comunități. Alexandru Vulpe definește spațiul de lucru prin ceea ce numește ca «„structuri (cercuri) culturale”», care la rândul lor sunt divizate în alte unități distincte, aflate în alternanță. Materialitatea joacă un rol esențial în definirea acestor «„structuri culturale”». Pentru etapele preistorice, încadrarea în aceste structuri este de regulă realizată pe baza tipologiei și decorului ceramicii. Cu toate acestea, alte elemente sociale ajung să se desfășoare pe spații mult mai extinse. De asemenea, materialitatea ocupă un loc principal în discursul arheologic „tradițional”. Autorul propune un timp de reflecție, în care pune în balanță ceea ce putem cunoaște prin metodele „tradiționale”, ale arheologiei cultural-istorice și cele „non-tradiționale”, procesualiste și post-procesualiste. Aduce exemple concrete de situații cu care un arheolog se confruntă atunci când „se străduiește” să construiască o narațiune despre un recipient ceramic, a cărui funcționalitate și rol avut în cadrul comunităților din vechime sunt dificil de reconstituit astăzi în lipsa altor elemente. În explicarea anumitor transformări sociale, alături de relația om-mediul înconjurător, se acordă o mai mare atenție dinamicii proceselor economice. Noi structuri culturale capătă contur ca urmare a interferențelor economice și sociale.

Personal consider că avem nevoie de asemenea contribuții precum este *Protoistoria*. Astfel de lucrări ne apropie de modul de gândire al autorilor și empatizăm cu munca acestora. Valorificarea gândurilor și „frământărilor” Profesorului capătă substanțialitate prin grija și priceperea discipolului, care l-a cunoscut, i-a fost aproape și a reușit să ducă povestea mai departe. Volumul reprezintă o lucrare de referință în domeniul arheologiei și istoriei. Implicarea lui Alexandru Vulpe atât în abordările arheologice, cât și în cercetarea istorică i-a permis să ofere o viziune de ansamblu asupra dezvoltării societății, oferind înțelegere proceselor istorice. Cel puțin pentru tinerii cercetători, studenți, profesori din mediul pre-universitar și universitar sau doar curioși în acest domeniu, *Protoistoria* reprezintă un reper în ce privește cunoașterea pre- și protoistoriei spațiului carpato-dunărean.

Bogdan-Ștefan Novac*

⁴ *Macrohistory and Macrohistorians. Perspectives on Individual, Social and Civilizational Change*, ed. de J Gaultung , S. Inayatullah, Londra, Preager Publishers, 1997, p. 159-162.

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; novack.24@yahoo.com.

Irina Nemțeanu, *Ipostaze ale locuirii comunităților evreiești din Moldova (1775-1930)*, București, Editura Simetria, 2022, 302 p.

Cartea Irinei Nemțeanu tratează subiectul locuirii comunităților evreiești de pe teritoriul Moldovei, folosind o perspectivă care se concentrează pe reperele arhitectonice și spațiale apărute în context urban. Deși la prima vedere pare că este o lucrare care poate fi integrată fără prea mari dificultăți în categoria istoriilor arhitecturale, volumul rezultat în urma cercetării doctorale desfășurată de autoare necesită o prezentare mai nuanțată. Cu toate că fondul construit este fără doar și poate purtător de memorie și identitate culturală, cele mai multe studii din acest domeniu se rezumă la prezentări concentrate pe enumerarea unor edificii reprezentative pentru comunitatea locală sau pe evidențierea anumitor persoane a căror contribuție poate fi asociată cu un eveniment important la nivel social sau politic.

Autoarea propune un studiu arhitectural-urbanistic complex care privește locuirea comunităților menționate ca pe un fenomen ce poate fi pus în legătură cu un context mai amplu, manifestat pe întreg teritoriul Europei. Coerența argumentației este asigurată de trecerea de la o scară „macro-teritorială” la una „micro-arhitecturală”, această direcție descendentă fiind aplicată pe tot parcursul lucrării. Astfel, Irina Nemțeanu stabilește coordonatele principale menite să faciliteze înțelegerea detaliilor de nuanță. Pentru conturarea unei imagini cât mai complete, autoarea propune o „cercetare comparativă întrețesută”. Această abordare metodologică are ca obiectiv definirea modelelor observate prin analiza caracteristicilor fundamentale ale locuirii evreiești și crearea unei legături între imaginea de ansamblu și particularitățile locale. Complexitatea subiectului este evidentă, însă demersul de cercetare este îngreunat și de informațiile fragmentare ce pot fi dobândite in situ, materialul documentar limitat sau lipsa surselor cartografice pentru așezările de mici dimensiuni. În acest context, apelul la memoria „locurilor model” devine esențială.

În ciuda acestor piedici, autoarea se folosește de surse variate precum: acte normative, texte religioase iudaice și repere arhivistice. Acestea completează realitatea observată în teren, iar cunoașterea istorică se întrepătrunde cu detaliile valorificate de domeniile conexe. Așezările urbane sunt privite folosind principii diferite de raportare la contextul local, motiv pentru care urmele nevăzute ale locuirii evreiești situate, așa cum consideră autoarea, între „tărâmurii imaginare și fizice” primesc atenția cuvenită. Acestea sunt analizate folosind o perspectivă care pune preț pe importanța detaliilor.

Volumul este împărțit în patru capitole care respectă direcția de cercetare amintită mai sus, și anume trecerea de la cadrul extins la microuniversul local. Prima parte, cea dedicată sistemelor de referință, aduce în prim plan elementele definitorii ale locuirii evreiești medievale și premoderne, cele care vor influența ulterior configurația spațială a zonelor urbane locuite de comunitățile menționate. Se discută despre profilul ocupațional al evreului, imaginea sa în societate și felul în care evoluția acestui statut definește schimbările survenite la nivelul modelelor de locuire. Informațiile sunt însoțite de șabloane ale dispunerii spațiale în cadrul burgului german, asocierea cu coordonatele vizuale fiind o constantă pe parcursul întregii cărți. Situația locuitorilor evrei este prezentată ulterior folosind repere dintr-un areal geografic mai extins. Autoarea completează analiza structurii urbane prin detalii legate de spațiul locuirii și condiționările tradițiilor cultural-religioase, schimbările aduse de secolul al XIX-lea la nivelul Diasporei europene (Diaspora este folosită în carte cu sensul de bază) sau diversificarea treptată a societății evreiești, corelată cu felul în care acest fenomen influențează țesătura urbană. Irina Nemțeanu consideră că schimbările survenite conduc la o extindere a locuirii evreiești în afara fostelor nuclee istorice, generând

noi contexte urbane, exemple întâlnite în orașe precum Cracovia, Lublin, Liov sau Cernăuți.

Al doilea capitol se concentrează pe detalierea aspectelor care definesc repertoriul urbanistic și arhitectural. Debutază cu prezentarea contextului moldav înainte de 1775 și continuă cu evidențierea particularităților de locuire din diferite zone. Situația regională nu este nici ea omisă, iar autoarea conturează o imagine de ansamblu a așezărilor din Galiția, Bucovina sau Podolia. Această incursiune este urmată de descrierea felului în care viața economică și spiritual-culturală se reflectă în formele fizice întâlnite adesea în arealul locuit de comunitățile evreiești. Multe din detaliile prezentate sunt însoțite de repere vizuale, fapt observat și în cazul subcapitolelor dedicate elementelor de plastică arhitecturală și a componentelor constructive cu rol simbolic și spiritual precum sukka sau mezuză. Cercetarea continuă cu o analiză a evoluției locuirii evreiești din marile centre urbane, asigurând o punte de legătură cu următorul capitol, cel în care autoarea prezintă situația din Moldova în intervalul cronologic propus.

Aceasta fixează coordonatele principale prin împărțirea în trei mari etape (1775-1864, 1864-1879, 1879-1930). Particularitățile fiecărui pas din procesul de integrare și evoluție a comunităților evreiești în plan local sunt evidențiate prin prezentarea aspectelor legate de politica de urbanizare a Domniei, autonomia comunitară, statutul social și începuturile procesului de modernizare administrativă din zonele studiate, precum și modernizarea comunităților și ecourile răspândite de acest fenomen la nivelul configurației urbane.

Capitolul final este intitulat „restituții ale locuirii evreiești moldovene”. Acest demers complicat este influențat de dislocările comunitare și de sistematizările efectuate în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Informația incompletă observabilă în situ o determină pe autoare să compare procesul de reconstituire cu unul similar arheologiei. Irina Nemțeanu se vede nevoită să recompună un cadru urban complex pe baza unor informații fragmentare. Deși există un număr redus de manifestări ale fondului construit, această ultimă parte caută să ofere mai multă claritate printr-o „sinteză iconografică”, menită să asocieze realitatea din teren cu „programele comunitare specifice”.

Subiectul acestei cărți este unul care prezintă interes pentru pasionații de arhitectură și de istorie urbană, dar care nu a fost valorificat printr-o analiză densă concentrată pe configurația spațială și arhitectonică observabilă la nivelul comunităților evreiești care au locuit pe teritoriul Moldovei. Autoarea definește șabloanele de locuire pe care le integrează într-un context local specific bine conturat. Urmele simbolice intangibile sunt întotdeauna puse în relație cu realitatea exterioară, influențată de măsuri legislative, culturale sau urbanistice, specifice fiecărui microunivers local. Rezultatul final este o cercetare care nu își propune să scoată în evidență un adevăr universal aplicabil, ci să prezinte cât mai fidel un cumul de practici de locuire regăsite în așezările urbane și semiurbane de pe teritoriul Europei și al Moldovei.

*Tudor Gaiță**

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; tudorgdn@gmail.com.

Andreea Pop, *Arhitectura de veci în România. Cimitire, mausolee, edificii funerare în spațiul extracarpatic (1830-1939)*, București, Editura Patrimonia, 2021, 224 p.

Lucrarea de față se dorește un nou instrument de lucru, atât pentru istoriografia românească, cât și pentru toate domeniile conexe studierii patrimoniului cultural. Prin acest volum, Andreea Pop încearcă să aducă și în spațiul românesc un tip de studiu popular în lumea europeană, anume studiul monumentelor funerare. Subiectul a fost abordat în afara României încă din secolul al XIX-lea, cu lucrări precum *On the Laying Out, Planting, and Managing of Cemeteries, and on the Improvement of Churchyards*, a lui J. C. Loudon, publicată la Londra în 1843, în schimb la noi tema a fost ori omisă, ori tratată ca un subiect adiacent, în cadrul unor cercetări mai largi.

Cartea este o aprofundare a cercetărilor realizate de Andreea Pop în lucrarea sa de doctorat, cu titlul „Arhitectura funerară creștină în spațiul românesc extracarpatic, de la Regulamentul Organic la al Doilea Război Mondial”, susținută în 2012 la Universitatea de arhitectură și urbanism „Ion Mincu” din București. Apariția, la aproape zece ani de la obținerea titlului de doctor în arhitectură, denotă totuși o perioadă intensă în care autoarea a aprofundat subiectul. Veridicitatea informațiilor oferite în text este întărită de activitatea intensă întreprinsă de către Andreea Pop în domeniul arhitecturii, în special în cazul protecției și documentării monumentelor istorice din România, în condițiile în care în prezent autoarea este cercetător gr. III în cadrul Institutul Național al Patrimoniului.

Studiul este axat în special pe monumentele funerare din exteriorul arcului carpatic, din epoca modernă până la finalul perioadei interbelice. Aria temporală studiată, deși este restrânsă, este explicabilă datorită numărului redus de monumente funerare care se mai păstrează în formă nealterată, din premodernitate sau evul mediu. De asemenea, lipsa unor reglementări clare de organizare a cimitirelor din Principatele Române, argument prezentat încă din primele pagini de către autoare, arată de ce un studiu axat pe o perioadă anterioară secolului XIX este greu de realizat. Încă un aspect important al acestei lucrări care trebuie menționat este faptul că se axează pe ansamblurile funerare din mediul urban, cimitirele care au primit cea mai multă atenție fiind Șerban Vodă (Bellu) din București și Eternitatea din Iași. Subiectul abordat în acest studiu este astfel recomandat atât pasionaților, cât specialiștilor din domeniul istoriei, în special celor care se ocupă de istoria urbană, la care se adaugă cercetătorii din alte domenii. Totuși, este important de precizat că acela care se îndreaptă spre acest volum trebuie să fie familiarizat cu limbajul specific din domeniile care se concentrează asupra studiului și protejării patrimoniului imobil. Din fericire, unii termeni sunt bine definiți încă din primele pagini. Fie că cineva dorește să consulte întreaga lucrare, fie se va concentra asupra uneia dintre cele trei direcții alese de autoare, această carte poate oferi o perspectivă valoroasă și informativă.

Structura aleasă de Andreea Pop, formată din cinci capitole, cu trei capitole care însumează cercetarea în sine și două pentru a oferi mai mult context și a prezenta concluziile studiului, delimitează cele două direcții ale lucrării, anume istorie și arhitectură. Pentru cei interesați mai mult de istoria ansamblurilor funerare în general și, cu precădere din România, primele două capitole, trecând peste premise, oferă un set important de informații, un accent fiind pus pe evoluția riturilor funerare. Menționăm, totuși, că perioadele care preced antichitatea nu sunt abordate în detaliu. În schimb, incursiunea în evoluția acestui tip de ansamblu, de la antichitate și până la finalul perioadei menționate în titlu, anul 1939, este foarte bine documentată. Când vine vorba de cimitirele din România, autoarea punctează o problemă care le amenință, una greu de omis de oricine vizitează sau doar cercetează ansamblurile funerare, monumentele ecleziastice în general, mai ales cele din mediul rural: sufocarea cimitirelor cu așa-zisele „cavouri” moderne. De multe ori,

acestea strică peisajul cimitirelor, în multe cazuri fiind proiectate de oameni fără o pregătire în domeniu. Sunt cazuri când acestea creează probleme de igienă pentru cimitire, afectând procesele de descompunere naturală.

De interes pentru specialiștii din domeniile conexe protejării, documentării sau restaurării monumentelor istorice sunt cele două capitole axate pe istoriografia și evoluția acestor ansambluri funerare, unde sunt abordate și subiecte tehnice privind organizarea, funcționarea, dar și reglementările impuse sau adoptate de-a lungul timpului pentru cimitirele din mediul urban. Partea a treia a lucrării este dedicată monumentului în sine, acest capitol fiind un important instrument de lucru pentru ramurile tehnice ale patrimoniului cultural, cum ar fi conservarea și restaurarea. În același timp, dacă în primele două capitole arhitectura se îmbină cu cercetarea istorică, în cazul acestui capitol, anii de formare ca arhitect în cazul Andreei Pop își spun cuvântul, descrierile de monumente fiind foarte bine întocmite și însoțite de fiecare dată de ilustrații.

Raritatea acestui tip de studii, dar și cercetarea de calitate întreprinsă, transformă lucrarea Andreei Pop într-o piatră de temelie pentru bibliografia oricui dorește să studieze ansamblurile funerare (cimitirele), dar și monumentele funerare în sine.

Ioan Grămadă *

Servitorii Statului: funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830-1948), coord. Judit Pál, Vlad Popovici și Andrei Florin Sora, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 452 p.

Până la momentul în care istoriografia română își va găsi, într-un viitor, o lucrare comparabilă cu cea a istoricului francez Émilien Ruiz, *Trop de fonctionnaires? Histoire d'une obsession française (XIXe-XXIe siècle)*, apărută la Paris, editura Fayard, în 2021, coordonatorii prezentului volum, plecând de la o perspectivă neo-instituționalistă, caută să ofere răspunsuri unor întrebări incitante: au fost cumva funcționarii și o frână în procesul de modernizare? Cum poate fi explicată corupția și politizarea administrației? Care sunt expresiile *formelor fără fond* în administrația românească?

Animați de crezul că studierea evoluției societale nu poate fi realizată în lipsa unor analize ale modalităților, instrumentelor, agenților și frânelor dezvoltării instituționale românești din ultimele două secole, Judit Pál, Vlad Popovici și Andrei Florin Sora au coordonat, plasându-se departe de tonuri polarizante, cel de-al patrulea volum din seria „Istoria administrației și a funcționarilor publici”, care reunește nu mai puțin de 16 studii distribuite în trei părți, sugestiv intitulate, *Limite ale modernizării administrației și funcției publice, Parcursuri și traiectorii administrative, Medicii – slujbași ai statului și servitori ai cetățenilor*.

Prima dintre acestea este deschisă de textul semnat de Bogdan Mateescu, concentrat pe perioada 1750-1860, sau așa numita „primă modernitate românească”, în care autorul surprinde nu doar trecerea de la dregători la *slujbași ai statului*, ci și diferențele dintre funcțiile centrale, deținute de către boieri, și cele din administrațiile locale, unde, în funcție de regiune, au cunoscut în perioadă numiri și din rândul celor care nu dețineau un astfel de titlu. În aceeași parte se mai regăsesc următoarele studii: Silvia Marton, Andrei-Dan Sorescu, *Denunțarea „funcționarismului” și a clientelismului în Vechiul Regat*, Manuel Guțan, *(De)servind statul român: Cultura corupției și cumulul de funcții în România modernă*, Răzvan Cosmin Roghină, *Depolitizarea „fanariotă” a administrației publice locale în*

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; ioangramada1999@gmail.com.

perioada interbelică. *Misiunea funcționarului public local – toate-s vechi și nouă toate*, și Diana-Mihaela Păunoiu, *Funcționarii publici și dictatura regală (1938-1940)*.

În cea de-a doua parte a lucrării, contribuțiile urmează, în linii mari, un tipar comun, fiind axate pe trăsăturile generale ale funcționării unei instituții sau a unor demnități publice, urmate de analize calitative și cantitative ale titularilor acestora, dar și de aspecte biografice. O intervenție semnată chiar de către unul dintre coordonatori, Andrei Florin Sora, prezintă în mod succint instituția prefecturală în România interbelică și pe cei care aveau dublul rol al agenților puterii centrale în teritoriu, dar și de reprezentanți ai intereselor locale, a căror numiri și mențineri în funcție se datorau adesea factorului politic, autorul reușind să surprindă, pe alocuri, și pregătirea intelectuală a unora dintre ei. Secțiunea este completată în mod cursiv de următoarele texte: Ovidiu Emil Iudean, *Cea de-a doua cale: deputații guvernamentali români din Ungaria dualistă recrutați din rândul funcționarilor publici (1881-1918)*, Ramona Caramela, *Reprezentări sociale și trasee formative: profesoarele la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, Tudor Vișan-Miu, *Mareșalatul și mareșalii Curții Regale a României*, Judit Pál, Vlad Popovici, *Corpul prim-pretorilor din Transilvania între 1918 și 1925. O analiză prosopografică*, Lucian Turcu, *Administrația bisericească în perioada interbelică. Cazul arhiepiscopiei de Făgăraș și Alba Iulia*, și Toader Popescu, *Urbanism și serviciu public în România interbelică. Cincinat Sfințescu și activitatea sa în administrația bucureșteană*.

Partea a treia a lucrării vizează medicii angajați în serviciile statului, acoperind o perioadă de aproximativ 80 de ani din istoria României. Dintre acestea, textul Ligiei Livadă-Cadeschi, printr-o raportare la evoluțiile din Occident, surprinde principalele transformări vizate de igienişti și specialiștii în sănătate publică pe linia obiectivelor igienico-sanitare din România secolului al XIX-lea, omogenitatea acestei părți din lucrare fiind confirmată de contribuțiile Lidei Trăușan-Matu, *Profesioniștii din sistemul sanitar al Principatelor Române la început de drum (1830-1860)*, Constantin Bărbulescu, *Empirici, șarlatani și medici în România secolului al XIX-lea*, dar și Anei-Maria Ruxandra Dima, „*Modul în care se achită de datoriile lor*” – *Studiu de caz asupra activității medicilor plășilor Berheciu și Zeletin în anul 1902*.

Cercetările celor 18 autori, specialiști în diferite domenii precum istorie, arhitectură, drept sau medicină, afiliați unor instituții academice și de cercetare din București, Cluj-Napoca, Sibiu sau Craiova, valorifică în special documente din Arhivele Naționale Istorice Centrale, ale diferitelor ministere (al cultelor și instrucțiunii publice, al internelor sau cel al lucrărilor publice), dar și din arhivele județene de la Alba, Bistrița Năsăud, Cluj, Caraș-Severin, Dolj, Olt, Vâlcea, fiind completate de documente din fondurile Casei Regale, din Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe, dar și din Arhivele Naționale ale Ungariei.

Navigarea prin conținutul lucrării este facilitată de indicele de nume, contribuind la plasarea ei într-o ipostază referențială pentru studierea evoluțiilor de lungă durată a structurilor socio-profesionale de deservire a statului în spațiul românesc. Tot în termeni apreciativi poate fi privită și introducerea lucrării, care conține o necesară istoriografie a subiectului de după 1990, reușind să cartografieze numeroase lucrări ce surprind coloraturi locale, destine individuale, de grup și diferite rețele sociale. Finalmente, prin diversitatea temelor abordate și a metodologiilor integrate, completate pe alocuri de hărți, figuri și tabele sugestive, lucrarea de față semnalează un șantier de cercetare, care e departe de a fi epuizat, a istoriilor tuturor acelor care sunt considerați, inclusiv într-un sens larg, funcționari publici.

Dan-Alexandru Săvoaia*

* Asist. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; alex.savoiaia@gmail.com.

Elita românească și itinerariile modernității. Omagiu Profesorului Mihai Cojocariu, coord. Cristian Ploscaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 555 p.

Volumele aniversare reprezintă o tradiție nobilă a vieții academice, modalitatea prin care o comunitate profesională își arată recunoștința și prețuirea față de personalități care au excelat în domeniul lor de competență, dar și prin priceperea și generozitatea cu care au dăruit și s-au dăruit pe ei înșiși formând specialiști, oameni, caractere... În acest spirit, profesorul Cristian Ploscaru de la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a imaginat un proiect istoriografic dedicat unui „spiritus rector” al școlii istorice din capitala Moldovei, profesorul Mihai Cojocariu, inițiativă prilejuită de împlinirea de către acesta a vârstei de 70 de ani. Tematica volumului – elitele și „itinerariile modernității” românești – este una binevenită în raport cu statura intelectuală și anvergura istoriografică a distinsului sărbătorit, care a dat contribuții fundamentale cu referire la elita românească din perioada Unirii Principatelor.

Cartea de față este un volum colectiv de studii, publicat în colecția „Historica” a Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza”, care începe în chip firesc cu considerațiile introductive semnate de coordonatorul lucrării, urmate de 19 studii grupate în trei secțiuni: *Istorie și genealogie, Ideea națională și „nașterea” statului modern român, Elita culturală în România modernă*. În cuvântul introductiv, cu un titlu care evocă parfumul cronicilor de demult – „O samă de cuvinte” despre istoricul Mihai Cojocariu – Cristian Ploscaru prezintă profilul istoriografic și o schiță de portret al unuia dintre marii dascăli ai „școlii ieșene de istorie modernă”. Aceste pagini de deschidere a volumului sunt pe deplin relevante pentru statura intelectuală și deopotrivă pentru calitățile umane de care a dat dovadă de-a lungul carierei sale academice profesorul Cojocariu, investigând sursele de arhivă și meditănd la conținutul lor, reconstituind țesătura de fapte și întâmplări din epoca în care s-a format România modernă și dovedind generozitate și disponibilitate în relația cu colegii și cu semenii săi, ca universitar și om al cetății. Mihai Cojocariu a scris despre „epoca Unirii” o carte care l-a consacrat, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, publicată la Iași în 1995. A studiat cu pasiune și dăruire exemplară această perioadă, pe ai cărei oameni a ajuns să-i cunoască „la un nivel de profunzime și de nuanțe greu de atins”, o direcție de studiu pe care a cultivat-o și onorat-o timp de decenii, alături de altele de care s-a ocupat: istoria Universității ieșene, istoria Basarabiei în secolul al XIX-lea, istoria modernității din spațiul moldovenesc și moldo-muntean. Fără a degenera într-un discurs encomiastic excesiv, prezentarea pe care o face Cristian Ploscaru profesorului și mentorului său este convingătoare și în privința îndemnului la lectură pe care ni-l transmite, de a-l întâlni pe intelectualul și istoricul Mihai Cojocariu prin intermediul cărților sale.

Studiile de genealogie sunt de multă vreme o direcție de studiu cultivată cu predilecție de școala istoriografică ieșeană, astfel că în mod natural preocupări științifice cu o asemenea cuprindere tematică se regăsesc printre contribuțiile încredințate volumului de față. Este vorba de prima secțiune, *Istorie și genealogie*, în care suntem invitați să citim texte semnate de: Ștefan S. Gorovei (*Din „laboratorul” unor fraudări genealogice (I)*), Maria Magdalena Székely (*Alexandru Movilă inter alii. Avatarurile unui portret*), Mihai-Bogdan Atanasiu (*Genealogii bucovinene din veacul al XVIII-lea: familiile Turculeț și Strășca*), Ina Chirilă (*Un construct istoriografic – „răzășia” lui Gh. Ghibănescu*), Ovidiu Buruiană (*Părinți și copii în cadrul Partidului Național Liberal între cele două războaie mondiale*). Avem aici un mănunchi de studii care se disting prin contribuțiile documentare pe care le propun, referitor la tematica de care se ocupă, precum și prin analize și interpretări pertinente și bine argumentate.

Partea a doua a volumului, intitulată *Ideea națională și „nașterea” statului modern român*, se compune din opt studii axate pe problematici care intersectează la modul consistent

preocupările profesorului Mihai Cojocariu, „destinatarul” cărții asupra căreia reflectăm. Șirul acestor contribuții se deschide cu materialul semnat de Cristian Ploscaru, care scrie despre un proiect timpuriu (anii 1829-1830) de unire a Principatelor Române sub un principe străin, un material de mare interes care chestionează începuturile unei idei majore din programului unionist de mai târziu, cristalizat în perioada cuprinsă între revoluția pașoptistă și Unire. Gabriel Leanca participă la volum cu un studiu de asemenea consistent, care are meritul de a aduce o contribuție documentară interesantă, însemnările lui Hector de Béarn, atașat al ambasadei Franței la Sankt Petersburg, referitoare la războiul ruso-turc izbucnit în anul 1828. Intitulat *Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie*, acest material este apropiat de genul reportajului de război, fiind puțin cunoscut și puțin utilizat de cercetători până acum; Gabriel Leanca menționează că a consultat exemplarul existent la Biblioteca Națională a Franței, din Paris, pe care îl și reproduce de altfel sub formă de transcriere în anexa articolului de față, cu tot cu desenele din manuscrisul original, nu mai puțin interesante de altfel, care înfățișează câteva dintre locurile vizitate de diplomatul francez.

Urmează articolul lui Cosmin Mihuț despre Ion Câmpineanu și mișcarea națională din anii 1838-1840 în memorialistica pașoptiștilor. Cătălina Mihalache vine cu o contribuție nu mai puțin valoroasă, care semnalează un ziar publicat la Iași într-o perioadă de mare intensitate a mișcării pentru Unire, lunile noiembrie-decembrie 1858, o publicație cu un titlu semnificativ: „Constituționarul. Jurnalul politicu”. Profesorul Gheorghe Clivetti a încredințat volumului pe care îl prezentăm un text referitor la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Principatelor Unite, subliniind din titlu că este vorba de „note istoriografice, parcurs documentar”, în fapt o analiză a diferitelor opinii și perspective privind desfășurarea de fapte încununată la Iași și București prin alegerea „Domnului Unirii”, în 5 și 24 ianuarie 1859. Mai departe, Ion Varta plasează în studiul pe care îl propune problematica unirii Principatelor danubiene în contextul relațiilor internaționale din a doua parte a anilor 50 ai veacului al XIX-lea, respectiv în contextul apropierii dintre Franța și Rusia țaristă. La rândul său, distinsul cercetător Dumitru Vitcu a ales să scrie despre un personaj cheie al „epocii Unirii” și al începuturilor tânărului stat român unificat, Mihail Kogălniceanu (*Mihail Kogălniceanu. Virtuțile reformatoare ale justițiarului*). A doua secțiune a cărții se încheie cu articolul Serinei Pintilie, referitor la problema „mănăstirilor închinată”, pe care o plasează „între controverse politice și soluționări juridice (1857-1863)”. Este o temă importantă pentru politica reformatoare a regimului Cuza și, pe un plan mai general, pentru raporturile Stat-Biserică din România epocii moderne, o dezbateră care se mai reaprinde și astăzi uneori.

Cea de a treia secțiunea a volumului întrunește șase contribuții încadrate tematic în zona elitelor culturale din România modernă. Primul studiu, intitulat sugestiv *Bursierii. De la aspirațiile meritocratice la deziluziile academice*, este un material excelent despre fenomenul de „peregrinatio academica” dinspre spațiul moldo-muntean către apusul Europei – tineri trimiși la studii în universitățile din Europa centrală și de vest în perioada 1819-1945. Mai departe Andi Mihalache participă la volum cu un studiu deosebit de consistent, prevăzut cu o anexă documentară, intitulat *Istorie și estetică în viziunea elitelor din România modernă. Cazul Alexandru Odobescu*. Vlad Popovici este autorul unui studiu pe o problematică de istorie regională ardeleană, *Ofițeri și societate civilă românească în Transilvania (1790-1867)*, un subiect pe care l-a frecventat și cu alte ocazii. Profesorul Laurențiu Vlad revine la tema studenților români în Occident, cu care s-a deschis această secțiune a treia a cărții, prin studiul intitulat *Fragmentarium epistolar și biografic. Câteva istorii ale unor studenți români la Universitatea Liberă din Bruxelles în primii ani de după 1900*. Este o temă de cercetare pe care universitarul bucureștean a cultivat-o îndelung (a se vedea între altele volumul publicat la Iași în 2014), pentru a o relua în materialul de față prin câteva studii de

caz – studenții Vasile Butuză, Victor Eminescu și Florian Becescu, care au trecut prin amfiteatrele renumitei universități din capitala regatului belgian. De aceeași problematică a învățământului se ocupă în continuare Cătălin Botoșineanu, într-un studiu focalizat pe un subiect de istorie locală: *Învățământul din comuna Trușești, județul Botoșani, în perioada interbelică. În jurul unor eşantioane arhivistice*, un material care aduce o contribuție documentară relativ la tema avută în vedere. Studiul care încheie grupajul tematic dedicat elitelor culturale este semnat de Mircea-Cristian Ghenghea, un text focalizat pe reconstituiri biografice, intitulat *Biografii întretăiate: directorii publicației ieșene „Arhiva” (1889-1940)*.

Am parcurs rapid și fugitiv, în forma acestei prezentări, conținutul unei cărți asupra căreia merită să zăbovim așezat și pe îndelete, pentru că este o lucrare valoroasă, cu studii demne de toată atenția și interesul. Istoria elitelor este o direcție de studiu despre care se vorbește tot mai frecvent și este cultivată tot mai sistematic în istoriografia românească de după 1989, un răstimp în care au văzut lumina tiparului contribuții notabile, profilate pe diferite segmente ale acestei tematici: elite politice, elite ecleziastice, elite culturale, elite militare ș.a.m.d. Volumul coordonat de Cristian Ploscaru reprezintă o contribuție substanțială la această temă de cercetare, pe care o îmbogățește sub aspect documentar și o aduce la zi prin perspectivele de abordare propuse de contributori, prin lecturi proaspete și interesante, care beneficiază de achiziții metodologice novatoare. Meritul coordonatorului este, totodată, acela de a fi reușit să adune în jurul unui proiect editorial universitari și cercetători din Iași, Chișinău, București și Cluj-Napoca, împreună cu care să aprofundeze o problematică generoasă – binomul elite-modernitate, și deopotrivă să cinstească așa cum se cuvine, la ceas aniversar, o personalitate de referință a istoriografiei ieșene și românești, pe profesorul Mihai Cojocariu.

Ion Cârja*

Identitățile Chișinăului: Strada 31 August 1989, coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu, Chișinău, 2023, 249 p.

Volumul de față reunește textele comunicărilor prezentate la Conferința Internațională „Identitățile Chișinăului: Strada 31 August 1989”, ediția a 7-a, desfășurată la Chișinău la 21 octombrie 2021. Lucrările consacrate istoriei evoluției unei străzi urbane și a numeroaselor aspecte legate de această problematică reprezintă un gen întâlnit atât în istoriografia românească, cât și în cea străină¹.

În volum au fost publicate 27 de texte (inclusiv *Introducerea*), împărțite în patru părți, care nu sunt egale în dimensiuni. Articolul *Ce este Nucleul Istoric și de ce este important pentru Chișinău*, semnat de Anetta Dabija, aprișă apărătoare a patrimoniului istoric din capitala Republicii Moldova, a fost plasat imediat după introducere. Autoarea analizează, „în baza cadrului legal” o situație reprezentativă pentru majoritatea orașelor din spațiul românesc: ignorarea centrului istoric în procesul de planificare urbană. Lipsa unui PUG, care să reglementeze situația existentă din perimetrul nucleului istoric al orașului, a

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România; ion.carja@ubbcluj.ro.

¹ Vezi Gheorghe Crutcescu, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, ed. Virgiliu Z. Teodorescu, București, 2011; Sorin Ifțimi, Aurica Ichim, *Strada Ștefan cel Mare din Iași: memoria monumentelor*, Iași, 2016; Sorin Ifțimi, Rodica Ifțimi, *Strada Carol I (Copou). Memoria monumentelor istorice*, Iași, 2018; de asemenea, în Rusia: V. B. Muraviov, *Загадки и откровения Никольской улицы*, Moscova, 2017; A. V. Dombrovski, *Невский проспект. Главная улица города*, f. 1., 2020 ș.a.

duș, inevitabil, la situații în care patrimoniul istoric a fost sistematic distrus, mai ales, în ultimele decenii, ridicându-se, în apropierea unor monumente de interes național, construcții cu un nivel de înălțime și o arhitectură ce nu respectă armonia vechi – noi. Mai mult decât atât, autoritățile publice nu au reușit să stopeze distrugerea clădirilor vechi, locul lor fiind astăzi ocupat de blocuri de locuințe sau birouri. Intervențiile care au avut loc în centrul istoric al Chișinăului, așa cum arată autoarea, au aglomerat zona, au condus la pierderea patrimoniului construit și a identității locale, schimbarea imaginii urbane etc. La sfârșitul contribuției sale, Anetta Dabija propune soluții pentru rezolvarea problemelor privitoare la centrul istoric (p. 16-17).

Cea de-a doua parte a lucrării – **Strada 31 August 1989** – începe cu studiul semnat de Ruslan Șevcenco despre *Etape din istoria străzii 31 August 1989*, autorul reluând sau îmbogățind studii și contribuții mai vechi despre subiectul cercetat (vezi notele de la p. 21). Strada a apărut ca urmare a planurilor de organizare urbanistică întocmite de autoritățile ruse după ocuparea Basarabiei. Este una dintre străzile trasate în plin proces de alcătuire a unei trame stradale cu totul noi, în prelungirea aceluși spațiu ocupat cândva de ceea ce fusese mai degrabă târgul Chișinău înainte de 1812. Noua arteră a orașului a purtat următoarele denumiri: *Kievskaja*, *Kievului*, *Ferdinand I*, *Kievskaja* și, într-un final, denumirea de astăzi – *31 August 1989*. Autorul însă nu a remarcat faptul că pentru o perioadă scurtă, între 1913 și 1917, aceeași uliță a fost bulevard, cu denumirea de *Prospectul împăratului Nicolae al II-lea* (a se vedea p. 47). Aceste schimbări de toponimie locală reflectă schimbările de natură politică care au avut loc de-a lungul secolelor în Basarabia, de la gubernie a Imperiului Rus la parte a Regatului României, republică în cadrul URSS-ului și stat independent în hotarele trasate de bolșevici. În textul său, Ruslan Șevcenco ne vorbește despre clădiri și succesiunea de instituții, în diferite perioade istorice, care au ocupat spațiile acestora. La sfârșitul contribuției se află o „listă” cu instituțiile publice, cafele, lăcașurile de cult și alte construcții aflate pe strada 31 August 1989.

Aurelia Carpov, Sorina-Nicoleta Grati, Natalia Iachimov, Elena Aricova și Mihai Danciu au scris despre *Metamorfoza urbană a străzii 31 August 1989*, o contribuție cu adevărat remarcabilă, observându-se aplicarea unor metode de cercetare specifice altor domenii în strânsă colaborare cu cercetarea istorică. Autorii scriu despre estetica străzii, în prima parte a existenței sale având loc o dezvoltare armonioasă prin construirea unor clădiri cu arhitectură specifică vremii, respectându-se anumite reglementări legale privitoare la fațade, lățimea străzii etc. Se prezintă, apoi, rezultatele unui proiect de arhitectură peisagistică pentru strada 31 August, cu informații privitoare la Grădina Publică a orașului, a cărei amenajare a avut loc în perioada Imperiului Rus. Se atrage atenția și asupra unor intervenții nefericite care au avut loc pe amintita stradă, bunăoară complexul locativ din mijlocul perimetrului format de străzile Vlaicu Pârcălab, București, Pușkin și 31 August 1989, o construcție cu adevărat odioasă, înălțimea și arhitectura ei fiind cu totul străine de ceea ce ar trebui să existe și să fie permis a se construi – căci decidenții politici din ultimele decenii au contribuit, voit sau nu, la apariția unor astfel de clădiri – în nucleul istoric al orașului.

Istoricul Dinu Poștarencu, vrednic cunoscător al istoriei Basarabiei în vremea Imperiului Rus și nu numai, a scris despre *Strada 31 August 1989 din Chișinău: imobile și proprietari*. Pe strada menționată au avut proprietăți, de-a lungul secolelor, „praporgicul” S. V. Ianușevski, Gh. M. Râșcanu, un anume Borzeakov, D. I. Krîlov și mulți alții. În același text sunt incluse și informații despre unele instituții de învățământ, cum ar fi Liceul de fete al principesei Dadiani, un Tablou privind revizuirea numerotării clădirilor de pe strada Regele Ferdinand I, din 1930, un tabel cu casele confiscate de bolșevici etc.

Urmează două contribuții semnate de Serghei Belkin, *O stradă lungă-prelungă și Домна Киевской (фрагменты из книги воспоминаний)* – Casa de pe strada Kievskaia (fragmente dintr-o carte de memorii) – cuprinzând câteva date sau mai bine spus amintiri ale autorului care a locuit pe actuala stradă 31 August.

Diana Vrabie a scris în câteva pagini despre *Strada 31 August 1989 alias Kievskaia: Retrospectiva unor monumente de arhitectură și istorie*, iar Aliona Grati despre *Vizita regelui Mihai I și a reginei-mamă Elena la expoziția Basarabiei din Grădina Publică a orașului Chișinău din 31 octombrie 1942*, o pagină din trecutul nostru recent, în vremuri complicate pentru întreaga Basarabie. Contribuția este bogată în informații și ilustrații.

Tamara Nesterov a scris despre *Biserica „Sf. Pantelimon” în contextul străzii 31 August 1989. Str. Vlaicu Pârcălab, 44*, cuprinzând informații istorice, date cu privire la planimetria lăcașului de cult și arhitectură, iar Alla Ceastina despre *Скейтинг-ринг и другие зрелищные здания на ул. Киевская в Кишиневе во второй половине XIX-1916 г.* (*Skating-ring* și circuri de pe ulița Kievskaia în Chișinăul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea – anul 1916), folosind informații culese din documente păstrate la Arhiva Națională a Republicii Moldova, inclusiv planurile unor asemenea construcții. Nicolae Fuștei ne oferă câteva date despre *Biblioteca mitropolitului Gavril Bănulescu-Bodoni*, iar Alina Ostapov, prin *Istoria construirii Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova*, aduce în atenția celor interesați proiectele propuse la inițierea discuțiilor despre construirea sediului central al bibliotecii și date despre proiectul declarat câștigător și pus în practică. Urmează câteva alte contribuții privitoare la bulgarii din Chișinău (autor: Ivan Duminică), Grădina Publică (autor: Alexandru Corduneanu), strada 31 August 1989 în excursiile turistice prin Chișinău (autori: Viorel Miron și Marina Miron) și un text despre statuia reginei Maria (autor: Iulian Rusanovschi).

În partea consacrată primarului Carol Schmidt și arhitectului Alexandru Bernardazzi au fost incluse șase contribuții semnate de Mariana Șlapac, Alla Ceastina, Lucia Sava, Olga Garusova și Dinu Poștarencu, redactate în limbile română și rusă. Volumul se încheie cu studiul lui Dinu Poștarencu despre *Casa sculptorului Alexandru Plămădeală*.

Volumul *Identitățile Chișinăului* este o contribuție remarcabilă la reconstituirea istoriei unui oraș transformat de ruși în capitala regiunii/guberniei Basarabiei și, ajuns, în cele din urmă capitala Republicii Moldova. Cercetarea unor elemente complexe atingătoare de istoria unei străzi, importante la nivel local și, în cele din urmă, național, este o muncă lăudabilă.

Mihai Anatolii Ciobanu*

Paul Brummell, *Diplomatic Gifts. A History in Fifty Presents*, London, Hurst&Company, 2022, 423 p.

In August 1887, King Carol I of Romania was in Sinaia, where he received Sultan Abdul Hamid II's adjutant and the Minister Plenipotentiary of the Ottoman Empire in Bucharest. They brought him two Arabian horses as a gift from the Sultan. The gesture came in the context of intense negotiations regarding the conclusion of a commercial convention between the two states, signed on November 22, 1887. The sultan's gift

* Asist. cercet. dr., Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, România; ciobanumihaianatolii@gmail.com.

impressed the Romanian sovereign, who decorated the sultan's envoys, and sent him a warm letter. In the history of international relations, of bilateral relations, diplomatic gifts had and still have an important role; this is what Paul Brummell, whose name is well-known in the recent history of Romania, managed to capture over the course of more than 400 pages. A career diplomat of United Kingdom, he held the position of ambassador in Bucharest between 2014-2018, being currently accredited in the same capacity in Riga. In addition to his routine work on diplomatic missions, Paul Brummell wrote travel guides, published articles in journals (as the article published in *The Hague Journal of Diplomacy*) or in coordinated volumes (a very interesting article about *Gastrodiplomacy and the UK Diplomatic Network*) but also the book we present now, *Diplomatic Gifts. A History in Fifty Presents*, published in 2022.

The work includes, in addition to the fifty case studies, Acknowledgements, A list of Figures, Introduction, Conclusions, Notes, Bibliography, and Index. In the introduction (p. 1-30), based on a solid bibliography, the author focuses on two key words: gift and diplomacy, managing to capture several aspects: the meaning of the gifts, the objective behind the gift, the gifted object, the importance of reciprocity and the evolution of diplomacy (from the birth and development of diplomatic practice to the new diplomacy and the last global diplomacy). We find out that "diplomatic gifts have constituted a symbol of lasting friendship between two powers" and was "a practice that dates to prehistory" across all the eras and continents. Taking as a starting point the articles and books of well-known anthropologists such as Marcel Mauss, Bronislaw Malinowski or Anette Weiner, Paul Brummell manages to make a necessary methodological incursion to better understand the meaning of gifts or the relationship between giver and recipient; in this way, he analyses fifty cases from the earliest times (c. 1353 BCE) until 2014. We will not present here all these case studies – otherwise well documented and argued – but we will make a selection to induce the reader to turn his attention to this book even more.

In 1514, Manuel I, King of Portugal gave Pope Leo X a white elephant; a similar gift had also been made several centuries ago, in 802, by Harun al-Rashid, Caliph of the Abbasid Caliphate, to Charlemagne, Emperor of the Carolingian Empire. The gesture of the king of Portugal was not random. On one hand, Pope Leon X, elected in 1513, was known "to maintain a menagerie of exotic creatures at the Vatican" (p. 92); on the other hand, Manuel I had found the opportune moment to present the success of the Portuguese expansion to the Pope and "to underline the potential of the new lands to deliver more souls in the Christian family" (p. 92). The gift was more than appreciated, the elephant receiving the name Annone.

As the author of the book says "the most celebrated and instantly recognizable of all bilateral gifts" (p. 215) is the Statue of Liberty, a gift from the people of France to the people of the United States of America in 1884. In this context, the genesis of the idea is analyzed, a private rather than a governmental one, the role of the two Frenchmen, Édouard René Lefebvre de Laboulaye and Frédéric Auguste Bartholdi in promoting the plan, the formation of the Franco-American Union in 1875 as the fundraising organization for the project, the symbolic handover of the statue – assembled in France – to the US minister in France on 4 July 1884 and, finally, the dedication of the statue on 28 October 1886.

Even in times of war, diplomatic gifts have their meaning. With a more than suggestive title "The sword of Stalingrad. A gift from George VI, King of the United Kingdom, to the citizens of Stalingrad", Paul Brummell introduces the British gesture to their Russian allies in the Second World War; a gift that "provides an example of diplomatic gift that aimed to influence feeling in the sending state as well as the receiving

one” (p. 233). Knowing well the “history” of this moment, the author presents some of its landmarks: from the competition to establish the design, to the fact that was made initially in secrecy, to the fact that before being given to the Soviets, it was presented to British people at Goldsmiths Hall, Victoria and Albert Museum, Westminster Abbey, but also on a tour of cities from Great Britain, and then given to the Soviets on November 29, 1943, in the ballroom of the Soviet embassy in Tehran, in the context of the conference attended by the leaders of the United States, the United Kingdom and the Soviet Union. Today, the sword is at the Stalingrad Museum – Panorama Complex in Volgograd.

Approaching recent history, the author observes that, little by little, diplomatic gifts sometimes lose their “essence of a gift exchange”, giving, in this sense, the example of the gifts exchanged between David Cameron and Barack Obama in 2010 and 2012, where a “thoughtful collaboration between the two administrations” can be observed (p. 308). Analyzing the fifty cases, covering the period from fourteenth century BCE to twenty first century, Paul Brummell observes that “the gifts used in diplomacy seem to have moved from items of high material value, powering exchanges between polities, to items of largely symbolic value, regarded as a diplomatic activity” (p. 309). An experienced diplomat, with over two decades of diplomatic activity in various missions, Paul Brummell manages to capture the role of diplomatic gifts in international relations, to explain their meaning and the context in which they were given. Making numerous comparisons, providing, where appropriate, other related examples, he introduces us to the fascinating world of diplomatic gifts.

*Adrian-Bogdan Ceobanu**

James Stourton, *British Embassies. Their Diplomatic and Architectural History*, photographs by Luke White, London, Frances Lincoln Publishers, 2017, 352 p.

The Paris Residence is the queen of embassies, so begins the first chapter of the book written by James Stourton many years ago. After the publication in 2012 of the work *Great Houses of London* the British art historian turned his attention, this time, to British buildings abroad, embassies on different continents. A work, we say from the very beginning, successful and already appreciated in British historiography, accompanied by a rich iconographic material, which makes it even more attractive both for those interested in the history of diplomacy in general and for those interested in the art history. It continues the concerns in this direction from the Western literature, recalling in this sense the works *The Architecture of Diplomacy: The British Ambassador's Residence in Washington* by Anthony Seldon, Daniel Collings and Eric Sander, the last one photographer, published in 2012, *The Paris Embassy: British Ambassadors and Anglo-French Relations 1944-79*, written by Rogelia & Young Pastor-Castro, published in 2013.

Both in the *Preface* and in the *Introduction*, James Stourton explains, on one hand, the role of embassies abroad, and on the other, the challenges of such research. “British embassies play a special role in our history. They represent our country in bricks and stone, and express – at least in the eyes of foreigners – our national character (...) each has a story to tell, and each reveals the changing face of British diplomacy”. These lines summarize very well the role of diplomatic mission buildings abroad for each individual state, not just

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; bogdan.ceobanu@yahoo.com.

for the UK¹; but in the latter case we can see that the policy of acquiring some buildings started more than 200 years ago so that the author found it difficult to make a selection to include in this book. Having the support of FCO, he found the financial resources, travelled the world, had a professional photographer with him, in the person of Luke White, so that in the end he included only a part of the information and photos collected, the rest to be found in an eventual second edition. And then what does the book contain?

The work is made up of 26 chapters, each representing a capital. I will list them in the order proposed by the author, especially to capture the complexity of such an undertaking: Paris, Istanbul & Ankara, Tunis, Vienna, Gibraltar, Tehran, Cairo, Addis Ababa, Stockholm, Montevideo, Bangkok, Prague, Moscow, Tokyo, Washington, Kuwait, Athens, Buenos Aires, Brussels, New Delhi, Rangoon, Singapore, Rome, Brasilia, Berlin, Kabul. From the very beginning, some clarifications must be made: the author preferred to include the building that today houses the consulate in Istanbul “because it was originally built as the embassy in the days when the city was the capital”. It was also the author’s choice for inclusion in this list the diplomatic building that were therefore called High Commissions, meaning New Delhi and Singapore, and also Gibraltar, which is Governor’s Palace staffed with diplomats.

Starting from the already published autobiographical literature of British diplomats, but also having access to other sources: The British Diplomatic Oral History, Churchill Archives Centre in Cambridge, diaries or letters unpublished, interviews with diplomats, the author managed to capture different aspects for each individual capital: the history of the building, the architectural style, different memories of the British ambassadors who lived in those buildings, but also how the relations of Great Britain with other countries evolved at different times. Buildings of different sizes, with different architectural styles, acquired at different times, but with the same purpose: the symbolic representation of the nation abroad. After all, the location and furnishing of the residence concerned every head of mission who reached the post, a prestige instrument for each individual state. A few examples will help us have a clearer picture.

The British Embassy in France – the Hôtel Charost at the center of the Faubourg St-Honoré – whose style is modified by Louis XIV, which shelters full length portrait of Queen Victoria or the busts of Napoleon and Wellington, it is mentioned as “the grandest and most beautiful in the FCO estate, the symbol of British prestige with its proudest neighbor” (p. 41). The embassy building in Vienna was acquired in 1875, at a time when the embassy in the former capital of the dual monarchy was headed by one of the most important British diplomats Sir Andrew Buchanan. From the author's point of view, the Vienna residence “is the archetype nineteenth century embassy house: large, grand and designed for the circulation of guests” (p. 66). Almost every residence receives a short characterization, which captures its specificity very well. For example, the one in the Czech capital, it is mentioned that “the Prague embassy is a jewel set in an architectural crown” (p. 158).

In the dynamics of international relations in the 21st century, the diplomatic post in Kabul has become one of the most difficult and dangerous for any ambassador. In an area where military operations intertwine with diplomatic negotiations, the British embassy is located in the Wazir Akbar Khan district, where in 2007 arrived as Ambassador Sir Sherard Cowper-Coles. Inside the building “the furniture was a mixture of IKEA and Land

¹ For the French case until the First World War, see the article published two decades ago by Isabelle Dasque, *Les hôtels diplomatiques: un instrument de prestige pour la République à l'étranger (1871-1914)*, in „Livraisons d'histoire de l'architecture”, nr. 4 (2002), p. 43-68.

of Leather, enlivened by a few British landscape paintings from the Government Art Collection” (p. 335).

The work of James Stourton may represent a model for making a *Diplomatic and Architectural History* for Romanian Embassies abroad. So, who is the queen of Romanian embassies?

Adrian-Bogdan Ceobanu*

Norman Stone, *Primul Război Mondial. O scurtă istorie*, București, Editura Litera, 2023, 256 p.

Lucrarea de față se prefigurează drept o incursiune sintetică în tumultoasa lume a primei conflagrații mondiale, o lume în care se produc o serie de mutații inexorabile, ce conduc la o perioadă interbelică bântuită de capcanele și greșelile trecutului. Reconstituirea acestui univers problematic îi revine lui Norman Stone, care și-a asumat cu acribie o muncă ce poartă amprenta stilului său caracteristic. În linii generale, opera *Primul Război Mondial. O scurtă istorie* constituie o expunere de elemente politice, economice, militare și de relații internaționale, toate acestea concurând osmotic pentru reliefaarea stării de spirit a unei epoci sumbre pentru istoria umanității, înțesată de distrugerii și drame existențiale.

Reputat istoric de origine britanică, Norman Stone a avut o îndelungată carieră didactică în două universități de tradiție din Marea Britanie, printre care vom aminti Cambridge, în primă instanță, unde a activat în diferite institute, între anii 1965-1984. Din 1984, acesta se regăsește în colectivul profesorilor de la Oxford, până în 1997, iar din acest an până la moartea sa, în 2019, acesta activează în cadrul Universității Bilkent, din Ankara. În această lungă perioadă de timp, este autorul unui număr nu mai mic de șaisprezece volume, dintre care doar prima sa carte, *The Eastern Front, 1914-1917*, se află în conexiune cu lucrarea de față, prin prisma abordării Marelui Război. Din perioada maturității sale intelectuale, petrecute în Turcia, Norman Stone se axează pe conceperea unor sinteze: *Turkey: A Short History* (2010), *World War Two: a Short History* (2013), respectiv *Hungary: a Short History* (2019), iar lucrarea pe care urmează să o abordăm este prima din această serie de titluri.

Primul Război Mondial. O scurtă istorie apare inițial în anul 2007, fiind tradusă în limba română în anul 2023, la București, de către Cora Radulian, sub auspiciile Editurii Litera, însumând un număr total de 246 de pagini. La nivel structural, cartea este concepută într-un cadru cronologic, fiecare dintre cele cinci capitole având drept corespondent un an din perioada Marelui Război, începând cu 1914 și încheind cu 1918. Acestea sunt mărginite de alte două capitole, primul urmărind cauzele războiului (practic, originile războiului și pretextul declanșării), iar ultimul fiind o incursiune în urmările acestui eveniment global, fiind pus în legătură cu originile celei de-a doua conflagrații mondiale.

Tot din perspectiva structurii, fiecare dintre aceste capitole este însoțit de o imagine dominantă în incipit, pentru a-l introduce pe cititor în atmosfera narațiunii istorice. În primă instanță, capitolul declanșării este precedat de o fotografie pe catafalca prințului moștenitor Franz Ferdinand și a ducesei Sofia, pentru a sugera pretextul evenimentelor beligerante care au urmat. Mai apoi, capitolul dedicat anului 1914 este prezentat alături de o fotografie a mobilizării, al doilea capitol înfățișează în deschidere un tun francez uzitat pe frontul de vest, a treia imagine (premergătoare paginilor despre anul 1916) surprinde doi

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; bogdan.ceobanu@yahoo.com.

mitraliori purtând măști împotriva gazelor toxice, cea de-a patra un număr de soldați ruși din estul Galіției, lângă o biserică, penultima o imagine a tancului britanic Mark IV și, nu în cele din urmă, ultimul capitol începe cu ipostazierea întoarcerii armatei germane înapoi în Berlin. Mai mult decât atât, peisajul imagistic este completat înainte de prezentarea bibliografiei de o serie de 6 hărți esențiale pentru înțelegerea dinamicii războiului, pornind de la harta Europei la 1914 și continuând cu marile fronturi ale războiului.

Perspectiva metodologică este creionată în special de către capacitatea de sinteză a autorului, completată de către spiritul critic fin al acestuia, care intervine foarte discret atunci când consideră că este ceva de punctat sau de subliniat într-un anumit sens. Firul narațiunii istorice este unul cronologic, respectând istoricitatea faptelor și reușind, de asemenea, în mare măsură, să creeze corelațiile de cauzalitate profunde între momentele care au precedat și s succedat desfășurarea propriu-zisă a Marelui Război. Tocmai, din acest punct de vedere, putem considera că este o realizare capacitatea de a comprima alte sute de pagini despre originile și urmările războiului, într-o lectură facilă pentru orice tip de lector care dorește să își formeze o imagine de ansamblu asupra acestui subiect istoric.

Orizontul bibliografic vine în completarea manierei profesioniste de alcătuire a textului, fiind folosite lucrări generale cu o mare trecere la nivel internațional în sfera cercetării Marelui Război, printre care le putem aminti pe cele ale lui David Stevenson (1914-1918: *The History of the First World War*), Niall Ferguson (*The Pity of War*) sau Hew Strachan (*The First World War*). Dintre alți autori de marcă care au consacrat pagini acestui subiect istoric, și pe care Norman Stone, se remarcă A. J. P. Taylor, J. B. Duroselle sau Holger Herwig, iar lista ar putea continua. În altă ordine de idei, reușita lui Stone constă tocmai în selectarea, sistematizarea și sintetizarea unor dezbatări care s-au putea înșirui în mii de pagini, pentru a satisface curiozitatea celui care dorește să treacă în revistă marile provocări și acțiuni ale războiului.

Dacă este să facem o incursiune în stilistica textului, putem observa câteva caracteristici generale ale autorului: ușurința și fluiditatea exprimării, capacitatea de a rezuma, de a pune un eveniment în context, de a reconstitui atmosfera într-un mod pitoresc, ușurința de a face conexiunea dintre tipurile de evenimente (politice, economice, militare, etc...), doar câteva atuuri care pot fi identificate într-o primă lectură. Spre exemplificare, încă din primele pagini, Stone își începe prezentarea despre tratatul de la Brest-Litovsk prin caracterizarea liderilor care participă la acest eveniment rezonant din cadrul războiului, pe care îi portretizează într-o manieră aparte, „tolăniți în fotolii, cu aer condiționat, purtând smoking”. De asemenea, justificările războiului de către autoritățile germane sunt puse în paralel, tot în primul capitol, cu nonșalanța cu care liderii germani își desfășurau activitățile zilnice: „kaiserul de pe iahtul lui, ministrul de externe din luna de miere, șeful de stat-major se trata într-o stațiune balneoclimaterică”. Aceste tipuri de divagații vin să „umanizeze” atmosfera sumbră și tensionată a războiului, punând în prim-plan personaje care, pe alocuri, deși conduceau cu sobrietate destinele a milioane de suflete, păreau totuși că trăiesc și ei o viață cotidiană la fel ca și ceilalți, chiar dacă cu mai mult cusur.

Aceste tente pot ajunge uneori într-o cu totul altă sferă, croind drumul unor polemici ce se pot stârni în mintea unor lectori mai puțin permisivi cu integrarea unor elemente de viață cotidiană în povestea Marelui Război. Tot în incipit, autorul specifică, printre altele, faptul că un delegat al țărânimii din timpul păcii de la Brest-Litovsk se afla în stare de ebrietate și că reprezentarea sa era doar de formă: „un delegat al țărânimii, (bineînțeles, beat), luat în ultimul moment de pe stradă din capitala rusă, util pe post de ficus”. În continuarea discursivă a unor posibile controverse ideatice, Stone amintește că românii erau slab pregătiți în momentul intrării lor în război, fapt atestat de unul dintre

primele ordine ale conducerii armatei, ce a constat în recomandarea ca soldații de pe front să nu folosească fardul de ochi, o aluzie la deconectarea decidenților români cu privire la seriozitatea și amploarea războiului, lucru care ar putea fi văzut drept jignitor de către un cititor român, cu toate că acest fapt a existat, cu adevărat, în realitate.

Pentru a invoca sfera culturală, parte integrantă din povestea Marelui Război, se recurge, într-o anumită măsură, la amintirea unor opere literare care s-au aflat în conexiune cu diferite evenimente din tragica epocă. Doar amintindu-l pe reputatul Ernst Hemingway se poate crea o imagine despre magnitudinea scriiturii față de evenimentele din preajma sau de după marea conflagrație. În domeniul mentalităților, Norman Stone tinde să nu lase niciunul dintre personajele sale necaracterizate în ceea ce privește trăsăturile de caracter, modul în care aceștia privesc teatrele de operațiuni, moravurile acestora (cu bune, dar și cu mai puțin bune), dar și unele detalii din viața lor privată pentru a întregi cunoașterea istorică vizavi de impactul deciziilor asupra desfășurării acțiunii.

Conținutul propriu-zis, deși sintetic, concentrează un număr însemnat de idei. Pornind de la năzuințele constituirii unei Europe germane, de la politica bismarckiană și rivalitatea franco-germană, până la cursa înarmărilor, perspectivele economice și pretextul declanșării conflictului, aceste chestiuni abundă în detalii semnificative. Apoi, iluzia unui conflict de scurtă durată prefigurează lunga desfășurare a războiului, privit prin intermediul unei narațiuni în ramă, în care sunt prezentate, în mod alternativ, cele două fronturi principale, respectiv cel de est și de vest. Autorul ne dezvăluie cum în primul an al războiului acesta se generalizează și devine unul mondial, pornind de la interesele occidentale legate de petrol în zona Orientului Apropiat și Mijlociu, controlat în mod formal de către otomani. Un an mai târziu, problema blocadei britanice, utilizarea noilor arme de distrugere sau intervenția Italiei în război sunt alte problematici ce sunt atinse. Anul 1916 cuprinde, pe lângă desfășurarea efectivă a manevrelor de pe front, povestea cunoscutului asediu de la Verdun, alături de intrarea României în război și dezastrul de la începutul acestei campanii militare desfășurate odată cu decizia implicării pentru obținerea Transilvaniei. În anii ce au urmat, se prezintă schimbări ce au loc în componența politică și militară a statelor implicate, începuturile revoluției bolșevice sau luptele de pe Somme și de la Caporetto. Către finele conflictului, Stone trasează liniile generale care încep să netezească drumul către o pace mult așteptată, începând cu momentul Compiegne, până la sosirea președintelui american Woodrow Wilson în Europa pentru începerea tratativelor de pace din cadrul Conferinței de Pace de la Paris, toate acestea pe fundalul izbucnirii unui alt tragic eveniment, epidemia de gripă de la începutul anului 1919. Însă, crearea Ligii Națiunilor și impunerea unor despăgubiri imense de război pe spatele Germaniei nu au fost deciziile ideale pentru a putea evita un eventual nou conflict, pe care autorul îl întrezărește după finalizarea tratativelor primei conflagrații de tip mondial. Pentru a reda însă gândurile epocii, acesta îl citează pe premierul britanic David Lloyd George, în legătură cu încheierea războiului, într-o notă profetică: „dacă s-ar face pace acum, în 20 de ani germanii ar spune ce a spus Cartagina despre Primul Război Punic, respectiv că au făcut o greșeală sau alta, dar că, printr-o mai bună pregătire și organizare, ar putea ieși învingători data viitoare”.

Pentru a conchide scurta noastră prezentare despre lucrarea de față, aceasta se remarcă drept o sinteză foarte riguroasă despre Marele Război, Norman Stone reușind să integreze cu mare ușurință elemente de istorie politică, militară și economică, chestiuni ce țin de universul mentalităților, coroborate cu trimiteri culturale, la beletristica războiului și la expuneri cinematografice despre acest subiect, într-o manieră utilă atât pentru cititorul avizat, care are nevoie de limpezire ideatică față de marile evenimente ale războiului, dar și pentru lectorul care își dorește să aibă o viziune generală cu privire la aceste evenimente.

Erudiția autorului, dar și stilul uneori polemic, vin în completarea fundalului operei, care poate fi considerată una dintre cele mai utile ghiduri în domeniul Primului Război Mondial, care îndeamnă la reflecție și la înțelegerea mecanismelor declanșatoare, a desfășurării și finalului unei povești care nu s-a încheiat cu totul în 1919, ci a avut reverberații atât în perioada interbelică, cât și referitor la izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial.

Andrei Chirilă*

Diana Preston, *Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică*, București, Editura RAO, 2022, 473 p.

Lucrarea Dianei Preston și-a făcut loc printre traduceri în limba română în anul 2022, fiind lansată în 2019, în Marea Britanie. Autoarea nu-și propune să demonteze ce s-a scris despre Ialta până la momentul actual, ci mai degrabă să contureze o imagine mai detaliată a conferinței, raportându-se la teme mai puțin abordate (călătoriile liderilor, reuniunile, vestimentația, destinațiile, alimentația etc). Tema Ialtei a fost extrem de abordată în istoriografie și se află în continuare în atenția istoricilor, subiectul fiind inclus de către mulți în ceea ce se numește începutul Războiului Rece. Există păreri divergente, unii considerând că acolo s-a împărțit lumea, că acela a fost momentul „trădării”, a părăsirii unei jumătăți de continent în favoarea sovieticilor. După finele conferinței a luat naștere un „mit al Ialtei”, promovat inițial de Charles de Gaulle, a cărui prezență la eveniment a fost respinsă, fapt ce a declanșat frustrarea liderului francez și răspândirea ideii că la Ialta s-a împărțit lumea!, preluată mai apoi de către Konrad Adenauer.

Diana Preston este un istoric „mai special”, născută și crescută în Marea Britanie, a studiat istoria modernă la Universitatea Oxford, timp în care a descoperit pasiunea pentru lumea jurnalismului. După finalizarea studiilor, a scris independent articole pentru ziare și reviste din Marea Britanie. De asemenea, a fost prezentatoare pentru BBC și Canadian Broadcasting Corporation și a susținut multiple conferințe însemnate, inclusiv la Institutul Smithsonian. Diana Preston este autoarea a numeroase cărți, ce au tratat diverse subiecte dintr-o perspectivă mai puțin academică, dar care s-au dovedit a fi captivante pentru public: *Before the Fall-Out: From Marie Curie to Hiroshima*; *The Dark Defile: Britain's Catastrophic Invasion of Afghanistan, 1838-1842*, *Cleopatra and Antony: Power, Love and Politics in the Ancient World* etc.

8 zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică este ultima carte a Dianei Preston, în care ne prezintă o imagine a întâlnirii internaționale de la Ialta a „Celor Trei Mari” lideri ai lumii din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. O lectură relaxantă, ușor de parcurs, plină de detalii, unde putem identifica viziunea echilibrată din punct de vedere istoric a Dianei Preston asupra întrevederilor de la Ialta. Autoarea și-a structurat lucrarea în cinci părți, lângă care a adăugat câteva hărți, lista personajelor, un prolog, lista de ilustrații, bibliografia și un index, având un număr de 473 de pagini. Încă de la început, Diana Preston a ținut să sublinieze că, asemenea unui joc de poker, în timpul negocierilor de la Ialta, nu a contat doar mâna pe care a avut-o fiecare participant, ci și caracterul, capacitatea de a interpreta și anticipa „mișcările adversarilor

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; andrei.chirila26@yahoo.com.

lor” (p. 21). În concepția autoarei, reuniunea internațională din Crimeea ne-a ipostaziat diferite tehnici de negociere și diverse modalități de abordare a relațiilor internaționale.

Prima parte – *Personalități, politici și presiuni* – este alcătuită din două capitole ce descriu portretele „Celor Trei Mari”, discuțiile din cadrul întâlnirii de la Teheran, „acordul de pe servețel” din octombrie 1944 și refuzul participării Franței lui de Gaulle la Ialta. Primul lider ce și-a făcut loc printre rândurile autoarei a fost Franklin D. Roosevelt, președintele Statelor Unite ale Americii, care s-a prezentat la Ialta ca fiind „cel mai bolnav”, deși era cel mai tânăr dintre cei trei lideri. Liderul american a fost urmat de Stalin, un personaj scund, dominat și el de multiple afecțiuni, și, în cele din urmă, Winston Churchill, care era supraponderal, fiind nevoie să-i fie schimbat biroul pentru că nu mai încăpea în cel vechi. Pe lângă aceste caracterizări de ordin fizic, Diana Preston pune accentul și pe personalitățile, obiceiurile, pasiunile și activitatea „Celor Trei Mari”. Informațiile pe care ni le livrează autoarea în legătură cu întrunirea de la Teheran sau acordul de procentaj din toamna lui 1944 nu reprezintă o chestiune de noutate, ci au servit ca elemente premergătoare conferinței de la Ialta, dorind să ofere, prin inserarea lor, o succesiune a evenimentelor și o mai bună înțelegere a textului.

În a doua parte – *Pregătiri, Malta și în alte zone, începutul anului 1945* – sunt expuse chestiunile administrative necesare organizării conferinței. Diana Preston subliniază că Ialta a fost un oraș distrus de război. Crimeea deveniseră „rivieră nazistă” (p. 130) și s-a aflat sub stăpânirea lui Hitler timp de doi ani și jumătate până la momentul eliberării de către Armata Roșie. Un oraș care a resimțit în profunzime războiul trebuia să fie gazda uneia dintre cele mai mari conferințe internaționale, fapt ce a necesitat pregătiri intense. Autoarea descrie cu perspicacitate modul în care Stalin a pregătit vtile în care urmau să locuiască Roosevelt, Churchill și membrii delegațiilor: „Stalin ordonase ca hoteluri importante din Moscova, precum Național și Metropol, să fie golite de tot ceea ce ar putea fi util” (p. 69). Pe lângă acestea, o atenție sporită a fost acordată și întrunirilor de la Malta, unde s-a discutat despre războiul împotriva Germaniei, controlul zonelor petroliere din Iran și viitorul Poloniei. Deosebit de interesante ni s-au părut fragmentele în care autoarea a punctat măsurile de securitate luate pentru organizarea evenimentului și descrierea persoanelor ce i-au însoțit pe cei trei lideri la Ialta: Roosevelt însoțit de fiica sa, Anna Boettiger, Churchill urmând exemplul președintelui, acompaniat de una dintre fiicele sale, Sarah Oliver, iar Stalin de amanta-menajeră, Valentina „Valecika” Vasilevna Istomina. Prin intermediul unor astfel de secvențe, Diana Preston reușește să atragă atenția cititorului și să-l mențină prezent în lectură, întreg procesul fiind unul profesionist și bine documentat.

Cea de-a treia parte –, *Pălăvrăgind*”, *Ialta, 3-11 februarie* – acoperă întreaga perioadă a negocierilor și a deciziilor luate în cadrul reuniunii din Crimeea, fiind, în același timp, partea dominantă a lucrării. Ajutându-se de sursele de arhivă, memorialistică și presă, Diana Preston a reușit să creioneze o imagine clară a zilelor petrecute de către marii lideri ai lumii la Ialta, oferind o atenție sporită problemei poloneze (chestiunea frontierelor și a compensațiilor din vest), amintită pe agenda întrunirii ca fiind „cea mai dificilă și mai încărcată problemă” și „cel mai important subiect al Conferinței de la Ialta” (p. 214). În aceeași manieră, cercetătoarea a pus accentul pe chestiunea Germaniei și reticența sovieticilor și americanilor la propunerea britanicilor de a oferi o zonă de ocupație Franței, la care se adaugă înființarea Organizației Națiunilor Unite, intrarea Armatei Roșii în războiul împotriva Japoniei, redobândirea sudului Sahalinului și insulele Kurile de către sovietici și „Declarația asupra Europei Eliberate”.

O alianță sub presiune, din februarie până în august 1945 este penultima parte a lucrării, care surprinde finalul conferinței, marcat de mulțumirile „Celor Trei Mari” vizavi de rezultate, în concepția autoarei, Stalin fiind „cel mai câștigat”. Diana Preston susține că adevăratul test al reuniunii internaționale a fost punerea în aplicare a deciziilor, care s-a dovedit

a fi fragilă. Deși conferința părea a fi un succes, au existat anumite subiecte care nu au fost abordate, cercetătoarea insistând în capitolele acestei părți asupra genocidului evreiesc, bombeii atomice și destinul republicilor baltice: Estonia, Letonia și Lituania. Un detaliu important ce nu i-a scăpat din vedere a fost efectul morții lui Roosevelt și venirea unui nou președinte la cârma Statelor Unite, neexperimentat, mai puțin influent, în persoana lui Harry S. Truman.

Ultima parte – *Urmările* – tratează în linii mari contextul coborârii Cortinei de Fier, odată cu crearea Republicii Federale Germane controlată de americani, britanici și francezi, și a Republicii Democrate Germane, sub patronajul U.R.S.S. De asemenea, autoarea amintește de faimoasa „Declarație asupra Europei Eliberate”, care fusese încălcată de către Stalin, iar de aici deducem un lucru cert, democrația era văzută diferit de cele două tabere, drept pentru care, multe din principiile stabilite la Ialta au rămas doar pe hârtie.

În încheiere, contribuția Diane Preston este una lăudabilă și demnă de remarcat, reînviind interesul cititorilor pentru subiectul conferinței internaționale din Crimeea, patronată de marii lideri din cel de-al Doilea Război Mondial. O carte adresată publicului larg, tradusă prin intermediul unui program, ușor de parcurs, care nu și-a propus să schimbe perspectiva asupra evenimentului, cu toate că, pe alocuri, intervine cu detalii de culise, noi, care au fost inserate cu meticulozitate. Autoarea alege să încheie lucrarea cu afirmația președintelui american, George W. Bush, din 2005, care compara Ialta cu acordul de la Munchen, condamnând întâlnirea și precizând că a fost „una dintre cele mai mari greșeli din istorie”. Deși nu se arată de partea acestei afirmații, Diana Preston scrie că Ialta a reprezentat un „compromis”, iar organizarea ei în vara lui 1944, când fusese programată inițial, ar fi putut schimba lucrurile.

*Andreea Ioana Ursulescu**

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; ursulescuandreeaioana@yahoo.com.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L’Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDMB</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
<i>„Arhiva”</i>	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

ASRR	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CBI	= <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București

<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)
„ <i>Dacia</i> ”, <i>N.S.</i>	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
<i>DI</i>	= Diplomatarium Italicum
<i>DIR</i>	= <i>Documente privind istoria României</i>
<i>DIRRI</i>	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
<i>DOP</i>	= Dumbarton Oaks Papers
<i>DTN</i>	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
<i>DRH</i>	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
<i>EB</i>	= Études Balkaniques
<i>EBPB</i>	= Études byzantines et post-byzantines
<i>EDCS</i>	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
<i>EDR</i>	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
<i>EpigrAnat</i>	= <i>Epigraphica Anatolica</i> , Münster
<i>ERAsturias</i>	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
<i>EuGeSta</i>	= <i>Journal of Gender Studies in Antiquity</i>
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
<i>GB</i>	= Glasul Bisericii
<i>GCS</i>	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
<i>GLK</i>	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
<i>HEp</i>	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„ <i>Hierasus</i> ”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
<i>HM</i>	= <i>Heraldica Moldaviae</i> , Chișinău
<i>HU</i>	= <i>Historia Urbana</i> , Sibiu
<i>HUI</i>	= <i>Historia Universitatis Iassiensis</i> , Iași
<i>IDR</i>	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , Bucurști-Paris
<i>IDRE</i>	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
<i>IGLN</i>	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
<i>IGLR</i>	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
<i>ILLPecs</i>	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
<i>ILAlg</i>	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
<i>ILB</i>	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
<i>ILD</i>	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
<i>ILN</i>	= <i>Inscriptiones latines de Novae</i> , Poznań
<i>ILLPRON</i>	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
<i>ILS</i>	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
<i>IMS</i>	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
<i>IN</i>	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
<i>ISM</i>	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
<i>JGO</i>	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
<i>JL</i>	= <i>Junimea literară</i>
<i>JRS</i>	= <i>The Journal of Roman studies</i> , London
<i>LR</i>	= <i>Limba română</i>
<i>Lupa</i>	= <i>Ubi Erat Lupa</i> (http://lupa.at/)

MA	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MCA	= Materiale și cercetări arheologice
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma
MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
MI	= Magazin istoric, București
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN	= Muzeul Național, București
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial al României
Navarro	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
NBA	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH	= <i>Nouvelles études d'histoire</i>
OI	= Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
PLRE	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA	= Revista arhivelor
RBAR	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC	= Revista catolică
RdI	= Revista de istorie
REByz	= <i>Revue des Études Byzantines</i>
RER	= <i>Revue des études roumaines</i>
RESEE	= <i>Revue des études Sud-Est européennes</i>
RHP	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
RHSEE	= <i>Revue historique de Sud-Est européen</i>
RI	= Revista istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	= Revista istorică română, București
RIS	= Revista de istorie socială, Iași
RITL	= Revista de istorie și teorie literară
RIU	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RJMH	= <i>The Romanian Journal of Modern History</i> , Iași
RM	= Revista muzeelor
RMD	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
RMM	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
RMM-MIA	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR	= Revista Medicală Română
RRH	= <i>Revue roumaine d'histoire</i>

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde